

IKITEISMINIO TYRIMO DUOMENŲ ATSKLEIDIMAS BE LEIDIMO IR JO
BAUDŽIAMASIS TEISINIS VERTINIMAS

Aurelijus Gutauskas *

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4584
Elektroninis paštas agutas@mruni.lt

Pateikta 2008 m. rugsėjo 4 d., parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 24 d.

Santrauka. Ikitėisminio tyrimo duomenų apie nusikalstamų veikų padarymą prieinamumas visuomenei buvo, yra ir bus teisininkų ir žiniasklaidos atstovų diskusijų objektu. Vis dažniau išgirstame, kad žiniasklaidos priemonės paviešino ikitėisminio tyrimo metu surinktus duomenis. Dažnai net slapta operatyvinė informacija paviešinama anksčiau, negu su ja susipažįsta valstybės pareigūnai. Kalbant apie ikitėisminio tyrimo duomenų atskleidimą ne vien tik etikos, bet ir teisės prasme, kaltinti galima ir derėtų ne vien tik žiniasklaidos atstovus. Dažnai ikitėisminio tyrimo duomenys atskleidžiami pačių ikitėisminio proceso dalyvių. Be abejo, tai būtų galima sieti su tuo, kad informacijos atskleidėjas visuomenei daro paslaugą atskleisdamas nusikalstamas veikas. Tačiau tai nepateisinama, o už neteisėtą tokios informacijos atskleidimą yra numatyta baudžiamoji atsakomybė.

Straipsnis turėtų būti naudingas visiems besidomintiems baudžiamąja teise taip pat praktiniams teisėsaugos institucijų darbuotojams.

Pagrindinės sąvokos: ikitėisminis tyrimas, ikitėisminio tyrimo duomenų atskleidimas.

ĮVADAS

„Ikitėisminio tyrimo duomenys yra tam tikra verte, kuri „nusavinama“ iš tų, kuriems ji turėtų priklausyti, – įtariamųjų, nukentėjusiųjų.“¹

Ikitėisminio tyrimo duomenys iš visų kitų duomenų išsiskiria tuo, kad jie renkami labai konkrečiam tikslui – teisiškai įvertinti padarytą veiką, o tai gali padaryti tik teismas. Bet koks tokių duomenų panaudojimas ne baudžiamojo proceso, o kitiems tikslams pažeidžia nekaltumo prezumpcijos principą. Ikitėisminio tyrimo duomenų paskelbimas dar vykstant ikitėisminiam tyrimui prieš bylos nagrinėjimą teisiamejame posėdyje prieštarauja ir teisingumo vykdymo principui, kad teisingumą vykdo tik teismai. Akivaizdu, kad iki teismo paskelbti ikitėisminio tyrimo duomenis, pvz., apie as-

mens kaltę, yra nepateisinama, kadangi pats tyrimas gali būti nutrauktas iki teismo ar vėliau teisme gali būti priimtas išteisinamasis nuosprendis.

2003 m. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui nuo gegužės 1 d. iki gruodžio mėnesio buvo užregistruoti 2 BK 247 str. ikitėisminio tyrimo duomenų atskleidimo be leidimo kaip baudžiamojo nusižengimo atvejai; 2004 m. – 3 atvejai; 2005 m. – 2; 2006 m. – 1; 2007 m. – 1 ir 2008 m. per septynis mėnesius 1 atvejis.²

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO NUOSTATOS DĖL
IKITEISMINIO TYRIMO DUOMENŲ
PASKELBIMO

Pradėjus ikitėisminį tyrimą pradeda galioti baudžiamojo proceso taisyklės, kurios teisėsaugos pareigūnus įpareigoja rinkti, kaupti ir saugoti informaciją. Nuo

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros docentas.

¹Christie N. Conflicts as Property. *British Journal of Criminology*. 1997.

²Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos statistinė ataskaita. Žr. <<http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/1g/1g.htm>> [žiūrėta 2008 10 25].

šio momento informacija apie tiriamą įvykį asmenims gali būti ribojama.

Baudžiamojo proceso kodekso 177 str. įtvirtinta nuostata, jog ikiteisminio tyrimo duomenys yra neskelbtini. Ikiteisminio tyrimo duomenys neskelbtini iš esmės dėl trijų priežasčių: 1) ikiteisminio tyrimo duomenys dažnai kartu yra ir atskirų asmenų privatūs duomenys, kurių pavišimo tie asmenys gali nenorėti; 2) ikiteisminio tyrimo duomenų paskelbimas gali sutrukdyti įvykdyti ikiteisminio tyrimo uždavinius ir (ar) trukdyti tinkamai išspręsti bylą teisme; 3) vykstant tyrimui įtariamasis dar laikomas nekaltu ir išankstinis informacijos apie įtariamąjį paskelbimas gali pažeisti nekaltumo prezumpciją.³ Šie duomenys iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti paskelbti tik prokuroro leidimu ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina. Draudžiama skelbti duomenis apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius. Tai yra absoliutus draudimas. Juo siekiama, jog būtų garantuota tinkama vaiko teisių apsauga siekiant nepadaryti kitokios neigiamos įtakos nepilnamečiams. Kitos nuomonės laikosi Generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento vyriausiasis prokuroras A. Kliunka. Jis mano, jog ši nuostata nėra absoliutus draudimas skelbti informaciją apie ikiteisminį tyrimą, kai įtariamieji ar nukentėjusieji yra nepilnamečiai. Gali būti pranešama apie ikiteisminio tyrimo faktą, bet neturėtų būti skelbiama informacija apie nepilnamečio parodymų turinį, jo anketiniai duomenys, kiti duomenys, leidžiantys nustatyti aprašomų asmenų tapatybę.⁴ Nors BPK 177 str. tiesiogiai nekalbama apie nepilnamečius liudytojus, tačiau atsižvelgiant į tarptautinių bei nacionalinių teisės aktų nuostatas apie asmens privatumą ir vaikų teises, rekomenduotina draudimą skelbti duomenis apie nepilnamečius taikyti ir nepilnamečiams liudytojams.⁵ Praktikoje pasitaiko atvejų, kai liudytojas, davęs parodymus ikiteisminio tyrimo metu, išpėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės už ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą. Tačiau tokie atvejai, mokslininkų nuomone, kritikuotini ir neteisėti. Liudytojai, kaip ir kiti privatūs baudžiamojo proceso dalyviai, nėra įrodinėjimo pareigos subjektai. Liudytojo pareiga perduoti jam žinomą tam tikrą tiesą bylą tiriančiam ar nagrinėjančiam pareigūnui, o ne ją slėpti ar saugoti⁶.

Paprastai prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas išpėja proceso dalyviu ar kitu asmenis, žinančius ikiteisminio tyrimo veiksmus, kad draudžiama be prokuroro leidimo paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis. Tokiu atveju asmenys pasirašo, kad yra išpėti dėl atsakomybės. Išpėjimas tampa tam tikru garantu, nelei-

džiančiu atskleisti ikiteisminio tyrimo duomenis. Kadangi asmenų, kurie gali būti išpėti dėl neleistinumo paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis, sąrašas nėra baigtinis, tad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas savo nuožiūra gali išpėti bet kurį asmenį, mačiusį veiksma ir sužinoję ikiteisminiam tyrimui svarbią informaciją arba informaciją apie nepilnamečių asmenį, dalyvaujantį ikiteisminiame tyrimo. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 19 str. 1 dalies 1 punktas nustato, jog Seimo kontrolierius, vykdydamas savo pareigas, turi teisę įstatymų nustatyta tvarka susipažinti su valstybės, tarnybos, komercinę ar banko paslaptį sudarančiais dokumentais, kuriuose yra informacijos apie įstatymų saugomus asmens duomenis.⁷ BPK 177 str. konkrečiai nenustato, kam negali būti skelbiami ikiteisminio tyrimo duomenys be prokuroro leidimo. Akivaizdu, jog aiškinant šią normą turime omenyje ikiteisminio tyrimo duomenų paskelbimą visuomenei per žiniasklaidos priemones. Tuo tarpu Seimo kontrolierius yra valstybės pareigūnas, atliekantis įstatymo nustatytas funkcijas, kuriam tokia informacija, ko gero, turėtų būti teikiama. Kita vertus, jos nepateikus užkertamas kelias jam vykdyti savo pareigas.

Be abejo, prokuroras turi teisę leisti viešinti ikiteisminio tyrimo medžiagą, atsižvelgiant į baudžiamojo proceso tikslus, paskirtį, taktinius, strateginius sprendimus byloje ir ikiteisminio tyrimo sėkmę, t. y. atskleisti ar leisti paskelbti dalį duomenų. Prokuroras A. Kliunka pateikia pavyzdžius, kuriais remiantis ribota informacija apie ikiteisminį tyrimą gali būti pateikiama: iškilus būtinybei informuoti visuomenę apie ją labai jaudinančių nusikalstamų veikų tyrimą (jei padaryta didesnė visuomenės susidomėjimą sukėlusį nusikalstama veika, visuomenę domina, ar tą veiką pavyks išaiškinti, ar teisėsaugos pareigūnai yra pasiekę kokių nors teigiamų rezultatų); prašant visuomenės pagalbos, reikalingos norint surasti pasislėpusius (dingusius) asmenis, pagrobtus daiktus ir pan.⁸ Tiriant nusikalstamas veikas kartais tiesiog būtina tam tikrą informacijos dalį paviešinti. Tai daroma dėl tolesnio ikiteisminio tyrimo organizavimo ar šio tyrimo taktikos sumetimais. Tačiau visuomet galioja taisyklė, jog viešinant (skelbiant) informaciją turi būti garantuota, kad dėl to nekils neigiamų pasekmių ir nebus pažeistos baudžiamojo proceso normos. Operatyvinės veiklos įstatymo 6 str. 7 dalyje taip pat įtvirtintas reikalavimas, kad negali būti perduota ar atskleista operatyvinės veiklos metu gauta įslaptinta informacija, taip pat duomenys apie žmogaus asmeninį ar šeimos gyvenimą, taip pat garbę ir orumą žeminantys duomenys. Šie duomenys gali būti perduodami tik bendradarbiavimo tarp operatyvinės veiklos subjektų tikslais ir atvejais,

³ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. *Baudžiamojo proceso teisė*. V., 2005. P. 303.

⁴ Kliunka A. *Kokia atsakomybė už ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimą be prokuroro leidimo?* Žr. <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/172/Default.aspx>> [žiūrėta 2008 10 27].

⁵ Ažubalytė R., Ancelis P., Burda R. *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. V., 2005.

⁶ Panomariovas A., Ramanauskas R. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. Jurisprudencija*. 2005. T. 75(67). P. 54.

⁷ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo pakeitimo įstatymas. 2004 m. lapkričio 4 d. Nr. IX-2544.

⁸ Kliunka A. *Kokia atsakomybė už ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimą be prokuroro leidimo?* Žr. <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/172/Default.aspx>> [žiūrėta 2008 10 27].

numatytais šio įstatymo 17 str., t. y. tik baudžiamajame procese.⁹

Pastaruoju metu Lietuvoje padažnėjo atvejų dėl neteisėto telefono pokalbių išsklotinių – neišslaptintų bei išslaptintų ir perduotų baudžiamąją bylą turintiems pareigūnams, tačiau iki teismo nepaviešintų – viešinimas žiniasklaidoje. Be abejo, tokia praktika pažeidžia žmogaus teisę į privatų gyvenimą. Nors tokią galimybę iki teismo paviešinti asmenų susižinojimo elektroniniais ryšiais turinį suteikia BPK, tikslinga detalizuoti konkrečius galimo paviešinimo atvejus. Kita vertus, paviešinti ikiteisminio tyrimo duomenys gali būti naudojami kitais su nusikaltimų tyrimu nesusijusiais ar net politiniais tikslais.

Būta ir labai novatoriškų siūlymų tiksliai reglamentuoti ikiteisminio tyrimo duomenų skleidimo tikslus ir atvejus, kada galima paneigti tokių duomenų neskleistinumą prezumpciją. Šioje vietoje siūloma pasitelkti kriminologijos mokslo doktriną, jog ikiteisminio tyrimo duomenys laikytini nuosavybe tų asmenų, apie kuriuos jie yra renkami ar surinkti, todėl tokius duomenis iki bylos nagrinėjimo teisiamejame posėdyje būtų galima skelbti tik gavus rašytinį įtariamąjį sutikimą. Tokiu būdu, jog ikiteisminio tyrimo duomenys yra valstybės arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo nuosavybė, neatitinka nekaltumo prezumpcijos principo.¹⁰

Vis dėlto kiekvienu konkrečiu atveju teisėsaugos institucijų pareigūnai, įvertinę kiekvienos baudžiamosios bylos ypatumus, turėtų patys spręsti, kada ir kokios apimties informacijos arba duomenų atžvilgiu reikia imtis tam tikrų procesinių apsaugos priemonių siekiant apsaugoti šią informaciją nuo nepagrįsto viešo paskelbimo.

2. IKITEISMINIO TYRIMO DUOMENŲ ATSKLEIDIMO BE LEIDIMO (BK 247 STR.) TAIKymo TEORINĖS IR PRAKTINĖS PROBLEMOS

Dar 1961 m. Baudžiamajame kodekse buvo įtvirtintas straipsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už kvotos ar parengtinio tardymo duomenų viešą skelbimą. Kvotos ar parengtinio tardymo duomenų skelbimas iki bylos nagrinėjimo teisiamejame posėdyje be oficialaus leidimo buvo baudžiamas pataisais darbais iki dvejų metų arba bauda (BK 299 str.).¹¹

Baudžiamojo kodekso norma, nustatanti baudžiamąją atsakomybę už ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą be leidimo, 2003 m. Baudžiamajame kodekse yra įtvirtinta XXXIV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui“. Galiojančio Baudžiamojo kodekso 247 str. įtvirtinta baudžiamojo nusižen-

gimo sudėtis už ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą be leidimo. Konstitucijos 109 str. teisingumo vykdymas siejamas su teismų veikla¹², tačiau šio skyriaus normos saugo ir kitų teisėsaugos institucijų, dalyvaujančių baudžiamųjų bylų ikiteisminio nagrinėjimo, taip pat bausmių ir sprendimų vykdymo stadijose (ikiteisminio tyrimo, prokuratūros, bausmių vykdymo ir antstolių) veiklą.

Terminas „atskleidimas“ „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ aiškinamas kaip iškėlimas aikštėn, parodymas.¹³ Kitaip tariant, ikiteisminio tyrimo duomenys paviešinami pašaliniais asmenims ar visuomenės informavimo priemonėms (laikraščiams, radijui, televizijai).

Informacija apie ikiteisminio tyrimo duomenis yra kaupiama baudžiamajoje byloje ir už jos apsaugą atsako tyrimui vadovaujantis ir jį kontroliuojantis prokuroras. Tokia pat atsakomybė tenka ir tyrimą atliekančiam ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnui. Tiek vienas, tiek kitas pareigūnas privalo ne tik saugoti, bet ir imtis priemonių, jog ikiteisminio tyrimo duomenys nebūtų neteisėtai paviešinti. Kitaip tariant, teisėsaugos institucijų pareigūnams numatytos dvi pareigos: saugoti ikiteisminio tyrimo duomenis patiems ir įspėti, jog juos saugotų kiti.¹⁴

Sistemiškai vertinant BPK 177 str. 2 dalį ir BK 247 str. atkreiptinas dėmesys į tai, jog remiantis BPK 177 str. 2 dalimi ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali tik įspėti asmenis apie negalimumą be prokuroro leidimo paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis. Tuo tarpu BK 247 str. nustato, jog baudžiamajon atsakomybėn gali būti traukiamas ir tas asmuo, kuris iki bylos nagrinėjimo teisiamejame posėdyje be šia byla tiriančio teisėjo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno leidimo atskleidė ikiteisminio tyrimo duomenis. Praktikoje gali susidaryti situacijų, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas galėtų duoti leidimą atskleisti ikiteisminio tyrimo duomenis, laikydamasis tik BK 247 str., bet nesilaikydamas BPK nuostatų. Tokioje dviprasmiškoje padėtyje atsideręs ikiteisminio tyrimo pareigūnas atsipirktų, ko gero, tik drausmine atsakomybe, o neigiami padariniai ikiteisminio tyrimo sėkmei būtų dideli.

Pareiga neskelbti ikiteisminio tyrimo duomenų tenka ne tik ikiteisminio tyrimo subjektams, bet ir visiems kitiems proceso dalyviams bei asmenims, dalyvavusiems ar atsitiktinai stebėjusiems ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimą, tarp jų ir įtariamųjų gynėjams (advokatams bei jų padėjėjams).

Taigi ikiteisminio tyrimo duomenis be leidimo gali atskleisti ir ne proceso dalyviai. Taigi atsakomybė turėtų kilti ikiteisminio tyrimo pareigūnams, kurie atliko neteisėtus veiksmus, dėl kurių ikiteisminio tyrimo duomenys buvo atskleisti. Pvz., ikiteisminio tyrimo pareigūnas neatliko tarnybos pareigų, piktnaudžiavo tarnyba ir pan.

⁹ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-965.

¹⁰ Sirvydis V. *Be kaltės kalti: nekaltumo prezumpcija ir intrigos teisė*. Pranešimas, skaitytas 2005 m. kovo 25 d. forume „Kriminologinis žurnalas – viešoji informacija – teisinė valstybė“.

¹¹ Žinios. 1961. Nr. 18-147. Neteko galios Lietuvos Respublikos 2002 m. spalio 29 d. įstatymu Nr. IX-1162 (nuo 2003 m. gegužės 1 d.) Žin. 2002. Nr. 112-4970).

¹² Ten pat.

¹³ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. Redaktorius St. Keinys. V., 1993. P. 58.

¹⁴ Jasaitis G. „Pranešti apie įvykį ir paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis – skirtingi dalykai“. 2008 m. vasario 29 d. Žr. <<http://www.vaateiskas.lt/index.php/lt/39390/>> [žiūrėta 2008 10 29].

Baudžiamoji atsakomybė už ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą neturėtų būti taikoma, jei tai padaroma gavus prokuroro leidimą.

Jau anksčiau minėjau, jog prireikus prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali išpėti asmenis dėl baudžiamosios atsakomybės už ikiteisminio tyrimo duomenų paskelbimą. Šiuo atveju perspėjamas asmuo parašu patvirtina, jog jam žinoma apie baudžiamąją atsakomybę už tokio draudimo nepaisymą. Reikėtų pasakyti, kad pats išpėjimas apie ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimo neleistinumą nėra būtina baudžiamosios atsakomybės sąlyga. Kita vertus, toks išpėjimas palengvintų įrodinėjimą, kad asmuo padarė BK 247 str. numatytą baudžiamąjį nusižengimą ir leistų išvengti neteisėtų ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimo atveju.

Dažniausiai didžiąją dalį informacijos apie nusikalstamą veiką, kuri be prokuroro žinios pasirodo viešumoje, paskleidžia patys proceso dalyviai, t. y. nukentėjusioji arba įtariamoji šalis, tikėdamiesi, jog per visuomenėje formuojamą nuomonę paveiks prokurorų ar teismų sprendimus. Visiškai galima sutikti su G. Jasaičiu, tokios kilmės su nusikalstama veika susijusią informaciją vadinančiu ne faktais ir argumentais, o vertinimais bei emocijomis.¹⁵ Negalima atmesti ir tokių atvejų, kai teisėsaugos institucijų pareigūnai ikiteisminio tyrimo duomenis neoficialiai pateikia žiniasklaidos atstovams, siekdami ne baudžiamojo proceso, o asmeninių tikslų.

Ikiteisminio tyrimo duomenis sudaro informacijos apie nusikalstamą įvykį dalis, gauta atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus arba taikant kitas procesines priemones. Visuomenė turi teisę žinoti šiuos duomenis, tačiau ne ikiteisminio tyrimo metu, bet kai baudžiamoji byla nagrinėjama viešame teismo posėdyje. Konstitucijos 117 str. aiškiai pasakyta, jog visuose teismuose bylos, išskyrus išimtinus atvejus, nagrinėjamos viešai.¹⁶ BPK 9 str. „Bylų nagrinėjimo teisme viešumas“ taip pat atkartojama konstitucinė nuostata. Tačiau nei Konstitucijoje, nei BPK apie viešumo principo taikymą ikiteisminiame tyrime nekalbama. Tad susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga galimybės ikiteisminio tyrimo metu yra kur kas siauresnės, suteikiamos baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme.

Problema yra ta, jog kol kas nėra reglamentuota, kokie konkretūs ikiteisminio tyrimo duomenys gali būti teikiami. Viskas priklauso nuo formalaus tyrėjo ir prokuroro veiksmų derinimo bei susitarimo tarpusavyje dėl skelbtinos informacijos apimties. Kita vertus, teikiama informacija turi turėti ribas. Jos susijusios su nekaltumo prezumpcija, asmens teisių, garbės ir orumo apsauga. Be to, turėtų būti ribojamas žinių apie privatų gyvenimą skelbimas.

Žinomas praktikas, baudžiamojo proceso teisės specialistas S. Liutkevičius kelia klausimą, ar kiekvie-

noje situacijoje prokuroras privalo įvertinti, ar apskritai galima kalbėti apie kokios nors informacijos atskleidimą, ar vis dėlto tam tikrus duomenis visuomenei per žiniasklaidą galima paskelbti. Sunkiausia tai, jog nei BPK, nei kiti teisės aktai aiškių takoskyros kriterijų nenustato. S. Liutkevičius siūlo pagrindinius leidimo skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis vertinimo kriterijus: nekaltumo prezumpcijos užtikrinimas; privataus gyvenimo neliečiamumas ir ikiteisminio tyrimo sėkmė.¹⁷ Visi šie kriterijai yra vienodai svarbūs, todėl praktiškai turi būti vertinami visi kartu. Žiniasklaidai turėtų būti pateikiami tik tokie ją dominantys ikiteisminio tyrimo duomenys, kurių atskleidimas nepažeistų minėtų kriterijų. Savo ruožtu žiniasklaidos atstovai, gautą informaciją taip pat turėtų perteikti laikydamiesi tų pačių kriterijų ir lygiai taip pat atsakingai, kaip to reikalaujama iš ikiteisminio tyrimo subjektų.

Kitas probleminis klausimas, susijęs su tuo, jog proceso dalyviai ir kiti asmenys per visuomenės informavimo priemones ar kitais būdais gali skleisti ne ikiteisminio tyrimo duomenis, o tiesiog kitą jiems ar kitiems proceso dalyviams palankią ar kitiems proceso dalyviams nepalankią informaciją. Taip gali būti siekiama suformuoti tam tikrą viešąją nuomonę. Esant tokioms situacijoms BK numatyti tam tikri „saugikliai“, pvz., numatyta baudžiamoji atsakomybė už šmeižimą (BK 154 str.), neteisėtą informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimą (BK 167 str.), neteisėtą informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimą ar panaudojimą (BK 168 str.).

Baudžiamojo kodekso 247 str. kaip baudžiamojo nusižengimo sudėties probleminis aspektas yra tai, jog čia veikia specialusis subjektas. Specialiuoju subjektu gali būti proceso dalyvis ar kitas asmuo, matęs atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus ir prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno išpėtas, kad be prokuroro leidimo paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis draudžiama. Lietuvos teismų praktika jau žino atvejų, kai ikiteisminio tyrimo duomenų neteisėtu atskleidimu buvo apkaltinti žurnalistai:

Pil. A. D. buvo nuteistas už tai, kad iki baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisiama jame posėdyje be šią bylą tiriančio rajono apylinkės prokuratūros Ekonominių nusikaltimų skyriaus vyriausiojo prokuroro leidimo atskleidė ikiteisminio tyrimo duomenis, t.y. 2004 m. rugsėjo 26 d. – rugsėjo 9 d. savaitraščio „Laisvas laikraštis“ numeryje Nr. 18(68) išspausdintame straipsnyje „Kam atiteko „Williams“ kyšiai?“, nurodydamas savo vardą ir pavardę, kaip šio straipsnio autorius, citavo 2003 m. gegužės 12 d. šioje baudžiamojoje byloje rajono apylinkės prokuratūros Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriaus vyriausiojo prokuroro surašytą pažymą, kurioje pateikiami šios bylos ikiteisminio tyrimo duomenys – informacija apie sąsajas tarp UAB „Ekskomisarų

¹⁵ Jasaitis G. *Pranešti apie įvykį ir paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis – skirtingi dalykai*. 2008 m. vasario 29 d. Žr. <<http://www.vaateismas.lt/index.php/lt/39390/>> [žiūrėta 2008 10 29].

¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992 m. spalio 25 d. *Lietuvos aidas*. 1992. Nr. 220; *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 33, Publikacijos Nr. 1014.

¹⁷ Liutkevičius S. *Ikiteisminio tyrimo duomenų skelbtinumo teisiniai aspektai*. 2005 m. kovo 25 d. forume „Kriminogeniškas – viešoji informacija – teisinė valstybė“ pranešimas.

biuras“, AB „Mažeikių nafta“, UAB „British&Baltic Vilnius“ ir išspausdino šios pažymos kopiją.¹⁸

Ikiteisminio tyrimo duomenis skelbti draudžia ir Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas (39 str.), išskyrus atvejus, kai juos skelbti yra visuomenės (viešasis) interesas.¹⁹ Žurnalistai turi tam tikrą imunitetą baudžiamajame procese. Kitaip tariant, žurnalistas turi teisę išsaugoti šaltinio paslaptį, jos neatskleisti. Informacijos konfidencialumas ir jo garantijos turi neabejotiną reikšmę žurnalistui renkant ir skelbiant informaciją, kurios sudėtyje yra duomenų iš ikiteisminio tyrimo medžiagos. Be abejo, tai nereiškia, jog šis žurnalisto imunitetas yra absoliutus baudžiamajame procese. Ši imunitetą lemia teismo teisė tam tikrais atvejais, nustatytais įstatyme, įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį, kai to reikalauja visuomenės interesai.²⁰

Kita vertus, ikiteisminio tyrimo medžiagos viešinimas, pagal ją kuriamos nusikaltimo versijos – rimta šiuolaikinės žurnalistikos problema, savotiška etikos yda.²¹ Ypač tai pasakytina apie rezonansinių bylų ikiteisminio tyrimo faktus bei detales. Peršasi išvada, kad ikiteisminio tyrimo duomenis privalo saugoti tas, kam tokia informacija yra patikėta. Kaip teisingai atkreipia dėmesį R. Gudaitis, kartais šią informaciją sužino žurnalistas, kuris paprastai tokios informacijos neturi žinoti, – ne jis dėl to kaltas, kaltas tas, kas tokią informaciją jam atskleidė ar suteikė.²²

Anksčiau minėtame atvejuje žurnalistas kasaciniu skundu prašė panaikinti pirmos instancijos teismo nuosprendį ir apeliacinės instancijos nutartį ir baudžiamąją bylą nutraukti. Pagrindinis žurnalisto argumentas buvo tas, jog jis nebuvo konkrečios baudžiamosios bylos ikiteisminio tyrimo dalyvis, nematė ir nestebėjo jokių šioje byloje atliekamų tyrimo veiksmų. Tad lemiama sprendimą priėmė Aukščiausiasis Teismas. Kasacinėje nutartyje jis aiškiai nurodė, jog BK 247 str. normos dispozicija, kurioje įtvirtinta ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimo be leidimo sudėtis, yra blanketinė. Visi šio baudžiamojo nusižengimo požymiai, tarp jų ir subjekto, turi būti apibūdinami remiantis ir BPK 177 str. nuostatomis. T. y. tik proceso dalyviai ar kiti asmenys, matę atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus gali būti BK 247 str. numatyto baudžiamojo nusižengimo subjektais – vykdytojais.²³ Tuomet kiti asmenys, kurie atskleidžia

ikiteisminio tyrimo duomenis, tačiau neatitinka BPK 177 str. 2 dalyje nurodytų požymių, negali būti pripažinti pagal BK 247 str. baudžiamojo nusižengimo subjektais – vykdytojais. Jei ikiteisminio tyrimo duomenys be leidimo atskleidžiami bendrininkaujant, specialaus subjekto požymius turi atitikti tik vykdytojas. Kiti bendrininkai gali būti apibūdinami tik bendraisiais subjekto požymiais. Vadinas, ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimo be nurodytų valstybės institucijų pareigūnų leidimo – baudžiamojo nusižengimo sudėties samprata neatsiejama nuo atitinkamų baudžiamojo įstatymo ir baudžiamojo proceso įstatymo nuostatų sisteminio ir loginio aiškinimo.

Pripažįstant BK 247 str. vykdytoju bet kurį asmenį, kuris atskleidžia ikiteisminio tyrimo duomenis be leidimo, būtų pažeidžiami konstitucinio lygybės principo reikalavimai, nustatant baudžiamosios atsakomybės pagrindus. Vietoje Aukščiausiasis Teismas šiuo klausimu taip pat argumentuotai išreiškė savo nuomonę, jog pagrindžiant baudžiamąją atsakomybę už tos pačios rūšies nusikalstamos veikos, numatytos BK 247 str., padarymą vienais atvejais subjektais – vykdytojais būtų pripažinti asmenys, kurie ikiteisminio tyrimo duomenis atskleidė nesilaikę pasirašytino prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno išpėjimo neskelbti ikiteisminio tyrimo duomenų, t. y. pažeidę BPK 177 str. nustatytą tvarką, kitais atvejais tokiais subjektais – vykdytojais būtų pripažinti asmenys apskritai nedalyvavę bylos procese, t. y. asmenys, nesantys BPK str. nustatyto teisinio reguliavimo subjektai.²⁴

Dar vienas probleminis BK 247 str. kaip baudžiamojo nusižengimo sudėties subjektyvus požymis – kaltė. Šios veikos subjekto – vykdytojo sampratą suponuoja tai, kad šis baudžiamasis nusižengimas gali būti padaromas tik tyčia. Įrodinėjant specifinį šio nusižengimo tyčios turinį reikėtų įrodyti tai, jog veiką darydamas asmuo supranta, kad jis atskleidžia baudžiamosios bylos duomenis, kad ši byla dar nėra nagrinėjama teisiama jame posėdyje, kad šiems duomenims atskleisti būtinas šią bylą tiriančio teisėjo, prokuroro leidimas, kad jis yra išpėtas nepaviešinti ikiteisminio tyrimo duomenų. Be to, asmuo taip pat žino, kad pažeidęs išpėjimą gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Dažnai teigiama, jog teisėsaugos institucijų pareigūnai bendraudami su žurnalistais nurodo tik įvykusį faktą, bet daugiau jokių komentarų dėl šio fakto nepateikia. Taip lyg ir nėra tyčios jų veiksmuose skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis viešai. Prokurorai turi laikytis Prokurorų etikos kodekse numatyto konfidencialumo principo – nekomentuoti turimos konfidencialios informacijos.²⁵ Jie turėtų susilaikyti nuo prokuratūros turimos konfidencialios informacijos ar neskelbtinų duomenų komentavimo, taip pat nepatvirtintos ar kitų pro-

¹⁸ Mažeikių rajono apylinkės prokuratūros baudžiamoji byla Nr. 73-2-007-01.

¹⁹ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, priimtas 2005 m. balandžio 15 d. Žr. <http://www.lzs.lt/link.php?link_id=179&page_menu=5> [žiūrėta 2008 10 29].

²⁰ Jurka R. Žurnalisto imuniteto samprata baudžiamajame procese. *Teisės problemos*. 2005. Nr. 1(47). P. 66–67.

²¹ Žurnalistų etikos inspektoriatas 2005–2006 m. analitinė apžvalga „Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairės“ ir 2006 m. veiklos ataskaita. V., 2007. P. 18. Žr. <http://www.visuomenei.lt/modules/document_publisher/documents/2/ZEIT_2006ATASKAITA.pdf> [žiūrėta 2008 10 25].

²² Gudaitis R. *Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairės (VI)*. Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas.

Žr. <www.bernardinai.lt/index.php3=articles/63502> [žiūrėta 2008 10 27].

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-649/2005.

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-649/2005.

²⁵ *Prokurorų etikos kodeksas*. Patvirtintas Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004 m. balandžio 30 d. įsakymu Nr. I-68. Žr. <<http://www.prokuraturos.lt/Apieprokurat%C5%ABr%C4%85/Kolegiakomisijos/Prokuror%C5%B3etikoskomisija/tabid/212/Default.aspx>> [žiūrėta 2008 10 27].

kurorų turimos tarnybinės informacijos skelbimo ir platinimo be jų žinios.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai asmenys, viena vertus, įspėjami dėl ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo neleistinumo, ir patvirtina parašu, kad žino, jog už tokio draudimo nesilaikymą gresia baudžiamoji atsakomybė, tačiau kita vertus, pusės kokie konkretūs duomenys, draudžiami asmeniui skelbti procesiniuose dokumentuose nenurodoma. Taip nenurodant, kokius konkrečius duomenis arba informaciją asmeniui draudžiama skelbti, negalima kalbėti ir apie baudžiamąją atsakomybę už ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą be leidimo, nes tokia atsakomybė yra įmanoma tik už tyčinę veiką. Doc. A. Panomariovo nuomone, tiksliai ir aiškiai procesiniuose dokumentuose neįvardijus, kokius ikiteisminio tyrimo duomenis asmeniui draudžiama skelbti ar plintinti, BPK 177 str. įtvirtinta norma tampa tik deklaratyvia nuostata. Todėl nereikia stebėtis, kad iki šiol padarytų baudžiamųjų nusižengimų pagal BK 247 str. beveik nėra.²⁶

Vis dėlto jeigu baudžiamojo nusižengimo subjektu galėtų būti bet kuris asmuo, būtų preziumuojama, jog įmanomos situacijos, kai bet kuri ikiteisminio tyrimo medžiaga gali būti sužinoma ar prieinama bet kam, o ne tik BPK 177 str. 2 dalyje nurodytiems asmenims. Pritartina Aukščiausiojo Teismo pozicijai, kuris toje pačioje kasacinėje nutartyje išreiškė nuomonę, jog tai nesiderintų su ikiteisminio tyrimo institucijų priederme, funkcijomis, menkintų jų autoritetą, prestižą visuomenėje ir valstybėje.²⁷ Tokiu atveju turėtume kalbėti apie atsakomybę tų asmenų (ikiteisminio tyrimo pareigūnų), be kurių neteisėtų veiksmų ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas būtų neįmanomas. Įvertinus įstatymuose nustatytą teisinį reguliavimą ikiteisminio tyrimo duomenys iki bylos nagrinėjimo teisiamajame posėdyje tiesiog negali patekti viešosios informacijos rengėjams.

IŠVADOS

Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas be leidimo išankstinės visuomenės nuomonės formavimo tikslu, ko gero, kenkia pačioms teisėsaugos institucijoms, diskredituoja baudžiamojo proceso nešališkumą, apsunkina ar net daro neįmanomą įtariamų nusikaltimo padarymu asmenų patraukimą baudžiamojon atsakomybėn. Pats baudžiamasis procesas tampa neperspektyvus dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo.

Kiekvienu konkrečiu atveju teisėsaugos institucijų pareigūnai, įvertinę kiekvienos baudžiamosios bylos ypatumus, turėtų patys spręsti, kada ir dėl kokios apimties informacijos arba duomenų reikia imtis tam tikrų procesinių apsaugos priemonių siekiant apsaugoti šią informaciją nuo nepagrįsto viešo paskelbimo.

Žiniasklaidai turėtų būti pateikiami ją dominantys ikiteisminio tyrimo duomenys, kurių atskleidimas nepa-

žeistų nekaltumo prezumpcijos, privataus gyvenimo neiešiamumo ir ikiteisminio tyrimo sėkmės kriterijų. Savo ruožtu žiniasklaidos atstovai gautą informaciją taip pat turėtų perteikti laikydamiesi tų pačių kriterijų ir lygiai taip pat atsakingai, kaip to reikalaujama iš ikiteisminio tyrimo subjektų.

Teismų praktikos analizė parodė, jog teismai nepagrįstai išplečia BK 247 str. numatyto baudžiamojo nusižengimo subjekto sampratą ir netinkamai pritaiko baudžiamąjį įstatymą. Labai svarbi Aukščiausiojo Teismo pozicija, kuris konstatuoja, jog tik proceso dalyviai ar kiti asmenys, matę atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus, gali būti BK 247 str. numatyto baudžiamojo nusižengimo subjektais – vykdytojais. Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimo be nurodytų valstybės institucijų pareigūnų leidimo – baudžiamojo nusižengimo sudėties samprata neatsiejama nuo atitinkamų baudžiamojo įstatymo ir baudžiamojo proceso įstatymo nuostatų sisteminio ir loginio aiškinimo.

BK 247 str. nurodytos veikos subjekto – vykdytojo sampratą suponuoja ir tai, kad šiame straipsnyje numatytas baudžiamasis nusižengimas padaromas tik tyčia ir būtina įrodinėti specifinį jo tyčinės kaltės turinį. O būtent tai, kad suvokti teisinę situaciją, numatytą BK 247 str., gali tik asmenys, išvardyti BPK 177 str. 2 d. – proceso dalyviai ar asmenys, matę atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo pakeitimo įstatymas.
2. Lietuvos Respublikos Operatyvinės veiklos įstatymas.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992 m. spalio 25 d. *Lietuvos aidas*. 1992. Nr. 220; *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 33. Publikacijos Nr. 1014.
4. *Žinios*. 1961. Nr. 18-147. Neteko galios Lietuvos Respublikos 2002 m. spalio 29 d. įstatymu Nr. IX-1162 (nuo 2003 m. gegužės 1 d.) *Žin*. 2002. Nr. 112-4970).
5. *Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas*, priimtas 2005 m. balandžio 15 d. *Žr.* http://www.lzs.lt/link.php?link_id=179&page_menu=5
6. Prokurorų etikos kodeksas. Patvirtintas Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004 m. balandžio 30 d. įsakymu Nr. I-68. *Žr.* <http://www.prokuraturos.lt/Apieprokurat%C5%ABr%C4%85/Kolegijakomisijos/Prokuror%C5%B3etikoskomisija/tabid/212/Default.aspx> [žiūrėta 2008 10 27].
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-649/2005.
8. Mažeikių rajono apylinkės prokuratūros baudžiamoji byla Nr. 73-2-007-01.
9. *Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos statistinė ataskaita*. *Žr.* <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/1g/1g.htm> [žiūrėta 2008 10 25].
10. Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. V., 2005.
11. Kliunka, A. *Kokia atsakomybė už ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimą be prokuroro leidimo?* *Žr.* <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/172/Default.aspx> [žiūrėta 2008 10 27].

²⁶Panomariovas A. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2002. T. 29(21). P. 36.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-649/2005.

12. Ažubalytė, R.; Ancelis, P.; Burda, R. *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. V., 2005.
13. Panomariovas, A.; Ramanauskas, R. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. Jurisprudencija*. 2005. T. 75(67).
14. Sirvydis, V. Be kaltės kalti: nekaltumo prezumpcija ir intrigos teisė. Pranešimas, skaitytas 2005 m. kovo 25 d. forume „Kriminogeniškas – viešoji informacija – teisinė valstybė“.
15. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. Redaktorius St. Keinys. V., 1993.
16. Jasaitis, G. *Pranešti apie įvykį ir paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis – skirtingi dalykai*. 2008 m. vasario 29 d. Žr. <<http://www.vaateismas.lt/index.php/lt/39390/>> [žiūrėta 2008 10 29].
17. Liutkevičius, S. Ikiteisminio tyrimo duomenų skelbtinumo teisiniai aspektai. Pranešimas, skaitytas 2005 m. kovo 25 d. forume „Kriminogeniškas – viešoji informacija – teisinė valstybė“.
18. Jurka, R. Žurnalisto imuniteto samprata baudžiamajame procese“. *Teisės problemos*. 2005. Nr. 1(47).
19. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2005–2006 m. analitinė apžvalga „*Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairės*“ ir 2006 m. veiklos ataskaita. V., 2007. Žr. <http://www.visuomenei.lt/modules/document_publisher/documents/2/ZEIT_2006ATASKAITA.pdf> [žiūrėta 2008 10 25].
20. Gudaitis, R. *Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairės (VI)*. Ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas. 2007-06-12. Žr. <www.bernardinai.lt/index.php3=articles/63502> [žiūrėta 2008 10 27].
21. Panomariovas, A. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2002. T. 29(21).

DISCLOSURE OF PRETRIAL CRIMINAL INVESTIGATION MATERIAL AND ITS EVALUATION UNDER CRIMINAL LAW

Aurelijus Gutauskas *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Pretrial criminal investigation is a topic which attracts discussions among lawyers and representatives of media. Mass media quite often publishes pretrial criminal investigation material. It happens quite often that classified information is disclosed even earlier than information is known to officials. From the ethical and legal point of view not only representatives of media should be blamed for this. Frequently this material is disclosed by officers conducting the investigation themselves. This act is considered criminal under the Criminal Code of Lithuania.

The exceptionality of the data of pre-trial criminal investigation is that it is collected for a specific purpose to make a legal evaluation of a certain act, which can only be done by a court. Use of this data for any other purpose apart from the purposes of criminal procedure is a violation of the presump-

tion of innocence. It further constitutes a breach of the principle that justice is administered only by courts.

In the article, the author analyzes the theoretical and practical problems concerning the application of Article 247 of the Criminal Code, which makes disclosure of classified pre-trial material unlawful. The author emphasizes that unlawful disclosure of classified pre-trial material for the purposes of publishing this information is against the interests of the law enforcement institutions themselves, discredits the impartiality of the criminal procedure and makes it more difficult or even impossible to carry on criminal proceedings due to violation of the presumption of innocence.

The author notes that it is the position of the Supreme Court that only the participants of the criminal procedure or other persons having seen the pre-trial investigation may be charged for breaching Article 247 of the Criminal Code.

The author emphasizes that these are the law enforcement officers who need to decide themselves when to request the courts to classify certain pre-trial material and to what extent such classification should be made, in view of the circumstances of each criminal case. The understanding of the crime of disclosure of pretrial criminal investigation material without the permission of the competent state institutions also depends on the logical and systemic interpretation of the relevant provisions of the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure.

Keywords: pretrial criminal investigation, disclosure of criminal investigation material, pretrial criminal investigation information.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, associated professor.